

Orta Doğu Komutanlığı Projesi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği, Batılı müttefiklerinin zaaflarından faydalanarak açık denizlere ulaşma gayretine girmiştir. Özellikle Orta Doğu'da hâkimiyet kurarak, Türkiye de dâhil olmak üzere Arap ülkelerini denetimi altına almak istemiştir. Filistin sorunu ve İngiltere-Mısır anlaşmazlığı, Sovyetlerin planları için uygun ortam yaratmıştır. Ruslar özellikle, Batı'nın bölgeye getirdiğini iddia ettiği, eşitsizlik ve fakirlik üzerinden propaganda yaparak Arap halkını yanına çekmeye çalışmıştır. Batı emperyalizminin bölgeden çıkarılması adına Orta Doğu ülkeleri de SSCB'ye yakın bir tutum sergilemişlerdir. Araplar, Rusya'ya yakınlaşırken diğer yandan da 22 Mart 1945'te kurdukları Arap Birliği'ni güçlendirmeye çalışmışlardır. Irak, Suriye, Yemen, Mısır, Suudi Arabistan, Lübnan ve Ürdün'ün oluşturduğu birlik 17 Haziran 1950 tarihinde "Arap Birliği Ortak Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması"ni imzalamıştır. Antlaşmayla bölgenin güvenliğinin Arap devletleri tarafından sağlanması amaçlanmıştır.

Savaş sonrasında yaşanan gelişmeler karşısında bölgenin önemli siyasi gücü olan İngiltere hareketsiz kalmamıştır. İngiltere, Orta Doğu'yu Batı ile Sovyetler arasındaki mücadelenin kilit noktası olarak görmektedir. Eğer Orta Doğu'da Batı etkisi kırılırsa doğan boşluktan Sovyetlerin faydalanacağından çekinmektedir. Burada yayılacak komünizm hem Afrika hem de Asya'ya uzanarak İngiliz çıkarlarına zarar verebilecektir. İngiltere, İkinci Dünya Savaşı ardından Mısır'da bulunan kuvvetlerini çekmeyi planlasa bu kararından vazgeçmiştir. Hem bu durum hem de Filistin meselesindeki tutumu Arap-İngiliz ilişkilerinde büyük gerginlik yaratmıştır. ABD ise Orta Doğu'daki komünizm tehdidi ve bölgede duyulan güvenlik ihtiyacının giderilmesi konularında olumlu bir yaklaşıma sahip olsa da ilk etapta askeri ve ekonomik yardım noktasında aktif rol üstlenmek istememiştir.

1948 yılı ocak ayında Sovyetlerin Balkanlarda etkinliğinin artması üzerine İngiltere'nin bir Orta Doğu savunma bloğu oluşturma fikrinde olduğu gündeme gelmiştir. 15 Ocak 1948 tarihinde İngiltere ile Irak arasında imzalanan ve Irak üzerindeki İngiltere mandasına son veren antlaşma atılan ilk adım olmuştur. Ürdün ve Mısırda da konuyla ilgili görüşmelerin yapılması planlanmıştır. Suriye, Lübnan, Suudi Arabistan ve Yemenle savunma antlaşmaları imzalanması öngörülmüştür. 26 Ocak tarihinde ise Ürdün ve İngiltere Londra'da görüşmelere başlamıştır. İngiltere girişimlerine devam ederken Irak'ta halk, İngiltere-İrak antlaşmasına karşı ayaklanmış ve Irak yönetimi istifa etmek zorunda kalmıştır. Yeni yönetim ise yapılan antlaşmayı kabul etmeyeceğini beyan etmiştir. Ürdün'le yapılan görüşmeler de İngiltere'nin beklediği gibi gitmemiştir. Böylece Orta Doğu ülkeleri ile anlaşmanın kolay olmayacağı, İngiltere'nin sürekli olarak bölgede bulunmasının istenmediği anlaşılmıştır.

İngilizlerin 1948 yılı mayıs ayında Filistin'den çekilmesinden sonra Orta Doğu Komutanlığı kurulması fikri daha da netleşmiştir. İngiliz Savaş Bakanlığı'nın 23 Temmuz 1948 tarihinde yayınladığı bir tebliğde, komutanlık vasıtasıyla Orta Doğu'daki kara, hava ve deniz kuvvetlerinin tek bir çatı altında toplanmasının amaçlandığı belirtilmiştir. Amerika, İngiltere'nin oluşturmaya çalıştığı ittifaka sıcak bakmaktadır. Fakat bu ittifakın askeri olmaktan çok, komünizmin bölgeye sızmasını engellemek için iktisadi anlam taşımamasını istemektedir. Türkiye ise o tarihlerde; İngiltere'nin Orta Doğu devletleri arasında bir birlik kurmaya çalışmasından haberi olmadığını açıklamıştır. 1948-1949 Arap-İsrail savaşlarının başlaması ve Arapların Yahudi devletini yıkma çabaları İngiltere'nin bölgeden çıkmaması için yeni bir bahane oluşturmuştur. İsrail'in kurulmasının mimarı Amerika da İngiltere'nin bölgede kalmasını istemiş; ayrıca İngiltere, ABD ve Fransa 25 Mayıs 1950 tarihinde bir deklarasyon yayınlarak Orta Doğu ülkelerine silah ambargosu uygulama kararlarını açıklamışlardır. Deklarasyon içerisinde Arap ve İsrail devletlerine silah satışı sınırlarken, satın alınan silahların da saldırı için kullanılmayacağını garanti edilmesi istenmiştir.

1950 yılında Kore Savaşı başlayınca Orta Doğu bloğu oluşturma fikri önemli bir gerekçeye sahip olmuştur. ABD, sahip olduğu nükleer güç sayesinde bölgesel savaşların çıkmayacağına inanmaktaydı. Fakat Kore Savaşı bu öngörüü yıkmıştır. ABD'ye göre SSCB artık bir sonraki hamle olarak Orta Doğu'yu düşünmektedir. Orta Doğu savunma bloğunun oluşturulması sürecinin hızlandırılmasını isteyen ABD, 1950 yılı aralık ayının son günlerinde Ankara'da Türk askeri yetkilileriyle bir toplantı gerçekleştirmiştir. Türkiye, Rusların Orta Doğu'ya inmek istemesi durumunda Yunanistan'ın engel olamayacağını, bu nedenle de Orta Doğu ülkelerinin mutlaka savunma cephesine dâhil edilmesi gerektiğini iletmiştir.

Türkiye'nin öncelikli amacı NATO'ya dâhil olmaktır. İngiltere ise Türkiye'yi NATO'da değil kendi savunma sisteminde görmek istemektedir. Türkiye, NATO'ya kabul edilmesi şartıyla bu oluşuma dâhil olmaya hazırdır. İngiltere, NATO'ya giren bir Türkiye'nin Orta Doğu savunma sistemine ilgi duymayacağından endişelendiği için Türkiye'nin NATO üyeliği konusunda bir paket anlaşma yapmayı önermiştir. Teklife göre İngiltere, NATO üyeliğini destekleyecek ama Türkiye de kurulacak komutanlığa katılacaktır. Türkiye bu teklifi kabul etmiştir. TBMM'de 20 Temmuz 1951 tarihinde konuşan Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, NATO'ya girilmesinin ardından Orta Doğu'da bir savunma rolü üstlenileceğini, bölgenin savunmasının stratejik ve ekonomik bakımdan Avrupa'nın korunması için önem arz ettiğini belirtmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı Herbert Morrison, Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada: Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmasıyla SSCB'nin arka kapıdan Avrupa'ya girişinin önünün kesileceğini ve müdafaa sisteminin tamamlanacağını, Türkiye'nin müdafaaasının sadece Avrupa için değil Orta Doğu savunması için de çok mühim olduğunu belirtmiştir. Morrison, İngiltere'nin Orta Doğu hedeflerini ise şöyle sıralamıştır: "Bölgenin refah ve emniyetinin sağlanması, bölge içindeki tecavüz ve anlaşmazlıkların bertaraf edilmesi, hariçten gelecek tecavüzlere karşı bölgenin muhafaza edilmesi." ABD Savunma Bakanı George Marshall da her şeyi tek başına başaramayacak olan ABD'nin, Orta Doğu müdafaa sistemini kurmak için İngiltere'ye ihtiyaç duyduğunu, bölgenin Avrupa'nın savunmasında önem arz ettiğini belirtmiştir.

ABD ve İngiltere tarafından karar verilen, Fransa'nın desteklediği ve Türkiye'nin de ikna edildiği planın ismi Orta Doğu Komutanlığı (Middle East Command-MEC) Projesi(ODK) olarak adlandırılmıştır. Bu bölgesel savunma tasarısının, 1951 yılı ortalarından 1952 ortalarına kadar hayata geçirilmesi için büyük gayretler sarf edilmiştir. Yapılan plana göre İngiliz komutasında bir Orta Doğu müdafaa konseyi oluşturulacaktır. Konsey karma olacak, komuta bölgesi Doğu Akdeniz'e kadar uzanacak ve Batı Akdeniz devletleri isterlerse konseye katılabileceklerdir. Ürdün, Irak ve İsrail'in de katılması hedeflenmektedir. İngiltere, ODK'nın NATO'nun bir parçası olmasını istemektedir. Fakat bu istek ABD tarafından kabul görmemiştir. ODK, NATO'nun bir parçası olmayacak, NATO'yla işbirliği içerisinde çalışacaktır.

Komutanlık projesi devam ederken yapının önemli bir parçası olması beklenen Mısır, olumsuz bir tavır takınmıştır. Süveyş Kanalı'nın uluslararası statüsüne aykırı olarak Kanal'ın kullanımında İsrail'e abluka uygulamış, petrol gemilerinin geçişine izin vermemiş ve kimi zaman İngiliz gemileri durdurularak aranmıştır. Ayrıca 1936 yılından beri Süveyş Kanalı'nda bulunan İngiliz askerlerinin çekilmesini istemiş ve bunun bir bağımsızlık davası olduğunu savunmuştur. İngiltere ve Mısır'ın müşterek hâkimiyeti altında bulunan Sudan da sorun teşkil etmiştir. Mısır, Sudan'ı istemektedir. İngiltere ise Sudan'ın bağımsız olmasına çalışmaktadır.

Orta Doğu'da gerginlikler yaşanırken 15-20 Eylül 1951 tarihlerinde Ottawa'da yapılan NATO toplantısında Türkiye'nin NATO'ya girişi için davet edilmesi kabul edilmiştir. Kararın ardından İngiltere ve ABD, ODK konusunda Türkiye'ye baskı kurmaya başlamıştır. Türk tarafı, NATO'ya tam olarak girmeden teklife olumlu bakmadığını belirtmiştir. Türkiye, ODK

ve NATO işlerini ayrı değerlendirmektedir. Sovyet tehdidi karşısında faydalı görülen ODK, NATO'ya alternatif olarak görülmemektedir. Mısır yönetimi ise 1936 yılında İngiltere'yle imzaladığı antlaşmayı feshetmiş ve İngiltere'nin Süveyş'teki güçlerinin tahliyesine karar vermiştir. 1936 antlaşması 20 yıllık olduğu için İngilizler feshi kabul etmeyerek belirlenen yıla kadar orada kalacaklarını bildirmişlerdir. Bu süreçte Mısır'da halk gösteriler düzenleyerek ülkelerinin Batılılar tarafından terk edilmesini istemişlerdir. Mısır'a yapılan teklifin içerisinde Türkiye'nin de olması aleyhte bir hava yaratmıştır. Mısır basınında Türkiye karşıtı çok sayıda yazı yayınlanmıştır. Menderes Hükümeti, Mısır'da Türkiye aleyhine yapılmakta olan yayın ve gösterileri protesto ederek yapılanların komünist etkisiyle gerçekleştiğini ve Orta Doğu devletleriyle olan ilişkilerin zedelenmeye çalışıldığını iddia etmiştir.

Mısır'ın açıktan cephe almasına rağmen İngiltere; ABD ve Fransa genelkurmay temsilcilerini yanına alarak Türkiye'ye gelmiştir. 13-14 Ekim 1951 tarihlerinde Türk yetkililerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler devam ederken 13 Ekim günü, ODK'ya katılma teklifi Mısır'a iletilmiştir. Notada; bölge savunmasının temel amaç olduğu, Mısır projeye katılırsa Süveyş Kanalı'nın bu devlete bırakılacağı, Kanal'ın ODK karargâhı olacağı, Orta Doğu için bir yüksek müttefik komutanı atanacağı, emrine askeri kuvvetler verileceği ve ortak savaş planları yapılacağı belirtilmektedir. Yaşanan bu gelişmeler esnasında Türkiye kamuoyunda; ODK konusunda oluşan belirsizlik, Türkiye'ye herhangi bir sorumluluk yüklenip yüklenmediği, NATO üyeliğinin şarta bağlanıp bağlanmadığı konuları tartışılmaktadır. Türkiye Dışişleri Bakanlığı 14 Ekim'de bir tebliğ yayınlarak Orta Doğu'nun güvenliği için bir komutanlık kurulması konusunda anlaşmaya varıldığını ve bu komutanlığın bölgeye yönelik tecavüzü engellemek, emniyet ve barış durumunu korumak için elzem olduğunu belirtmiştir.

Mısır'a yapılan teklif 16 Ekim günü Mısır Meclisi tarafından emperyalist olarak değerlendirilip reddedilmiştir. Ayrıca Süveyş Kanalı ve Sudan hakkındaki İngiltere-Mısır antlaşması feshedilerek Sudan'ın Mısır'a bağlanması kararlaştırılmıştır. Diğer yandan ise Kral Faruk'un unvanının "Mısır ve Sudan Kralı" olarak değiştirilmesi ve Mısır anayasasının Sudan'a da tatbiki kararları parlamentodan geçerek yürürlüğe girmiştir. İngiltere ise Sudan'ın terkinin düşünmediklerini ve Mısır olmasa da projeden vazgeçmeyeceklerini duyurmuştur. ABD de Mısır'ın cevabını üzüntüyle karşıladığını açıklamıştır. Dışişleri Bakanı Dean Acheson, İngiltere'nin Süveyş Kanalı'ndan çekilmeme tavrını desteklediklerini, Mısır'ın dostluk antlaşmasını feshetmesini yanlış bulduklarını belirtmiştir. Diğer yandan Rus basını, emperyalistlerin husumet doğurucu planlarını reddettiği için Mısır yönetimini tebrik etmiştir. Mısır'ın cevabıyla ODK ölü doğan bir proje haline gelmiştir. Fakat İngiltere ve ABD plandan vazgeçmek istememişlerdir. Diğer Arap devletleri ve İsrail'i yanlarına çekebilmek için bir müddet daha süreci zorlamışlardır. ABD sürece katkı olması bakımından bütün Arap ülkelerine ve İsrail'e ODK'ya katılma konusunda 24 Ekim 1951'de davet yollamıştır. 25 Ekim tarihinde ise dört devletin büyükelçileri Suriye Dışişleri Bakanı'na ODK hakkında bir nota vermiştir. Notada: Mısır'ın reddine rağmen projenin devam ettiği, Suriye'nin tavsiye ve fikirlerini önemsedikleri, katılım isteği konusunda Suriye'yi serbest bıraktıkları belirtilmiştir.

1951 yılı 6 Kasım'ında Mısır'a bir nota veren İngiltere; 1936 antlaşması feshedilse de İngiliz askerlerinin Kanal'da durmaya devam edeceği, antlaşmanın feshinin ve Sudan'ı ilhakinin gayri kanuni olduğu bildirilmiştir. Ardından 10 Kasım tarihinde Irak, Lübnan, Suudi Arabistan, Suriye, Ürdün ve İsrail hükümetlerine ve bilgilendirmek için Mısır'a dört devlet tarafından bir muhtıra verilmiştir. Muhtırada, kurulacak ODK'nın amaçları anlatılmaya çalışılmıştır. Muhtıra özetle şu şekildedir: Herhangi bir bölge ülkesi kendi bölgesinin güvenliğinden sorumludur. Orta Doğu'nun müdafaası hür dünya için önemlidir ve bu ilgili devletlerin işbirliğiyle sağlanabilir. ODK ile bölgenin güvenliği, sosyal ve ekonomik ilerlemesi sağlanacaktır. Komutanlık bölge içinde çıkan meselelere müdahale etmeyecektir. ODK'nın ilk vazifesi planlama, talep

üzerine tavsiye, talim ve terbiye konularında destek vermektir. Katılımcı devletlerin silah ve malzeme talepleri komutanlık bünyesinde koordine edilerek karşılanmaya çalışılacaktır. Hazırlanan askeri kuvvetler katılımcı devletlerin izni dâhilinde o ülke topraklarına girebileceklerdir.

ODK projesine olumlu bakmayan SSCB, kurucu dört devlete 24 Kasım 1951 günü birer nota yollamıştır. Türkiye'ye verilen nota genel hatlarıyla şöyledir: Dört devlet Arap devletlerine ODK hakkında bir nota vermiştir. Teklif sahiplerinin bölgede bulunan askeri birliklerine şimdiden takviyeler yapılmaya başlanmıştır. Diğer devletler gibi Türkiye de yakın ve Orta Doğu'yu NATO kuvvetlerinin askeri üssü haline getirmek istemektedir. Böyle davranarak bir tehlike karşısında bölgeyi koruma amacı güdüldüğü belirtilmektedir. Bu şekilde bir tehdit olmadığı gibi, bölge devletlerinin dikkati başka yere çekilerek işgal amacı güdülmektedir. Esas tehlike, teklifi yapan devletlerdir ve yaklaşımları bölgenin bağımsız hareket etme hakkını kabul etmemelerinden ileri gelmektedir. Sınırlarına yakın bir oluşumu SSCB görmemezlikten gelemez. Bu durum bölge halkının arzusu değildir. İstenilenler işgal anlamına gelmektedir. Ortaya çıkacak durumlardan Türkiye ve diğer teklifçi devletler sorumludur.

Dört devlet cevaplarını 19 Aralık 1951 günü vermiştir. Türkiye'nin verdiği cevapta öncelikle Sovyet notasındaki iddialar özetlenmiş ve 10 Kasım 1951 tarihli muhtıradaki yer alan ODK'nın amaçları yeniden sıralanmıştır. Diğer ifadeler ise özetle şu şekildedir: ODK'ya katılma konusunda bölge devletleri serbest bırakılmış ve herhangi bir baskı yapılmamıştır. Bu devletlere yönelik esas müdahale SSCB tarafından yapılmaktadır. Türkiye sadece bölge için değil tüm dünya barışı için bir tehlikenin varlığına inanmaktadır. SSCB'nin barış propagandası yaparken tam zıttı hareket etmesi ve oluşturulmak istenen savunma teşkilatları karşısında tepki göstermesi tehlikenin delilleri olmaktadır. Beliren bu tehlike karşısında hür dünya memleketleri tedbir almak zorunluluğundadır. BM prensiplerine uygun olarak güvenlik sağlama gayesiyle planlanan ODK konusunda hiçbir mesuliyet atfedilemez.

Karşılıklı notalaşma konusu TBMM'de Köprülü tarafından değerlendirilmiştir. Süreci anlatan Bakan, SSCB'nin notasını eleştirmiş ve Türkiye'nin kimsenin bağımsızlığına dokunmayı düşünmediğini belirtmiştir. Köprülü başka bir Meclis oturumunda da Türkiye'nin NATO'ya hukuken bağlanacağı ama askeri bakımdan pakt dışında tutularak ODK bünyesine alınacağı söylentilerini reddetmiştir. Türkiye'yle birlikte benzer cevap veren ABD basınında ise Rusların İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yayımladığı politikalarına artık fırsat verilmeyeceği ifade edilmiştir. ABD basınına konuşan Türkiye Büyükelçisi George McGhee; ODK planının işleyeceğine ve bölge devletlerinin katılımının sağlanacağına inandığını, Türkiye'nin bu planın başlıca üyesi olduğunu belirtmiştir.

İngiltere yönetimi planla ilgili gidişatı görüşmek için 7-9 Ocak 1952 tarihlerinde ABD'yi ziyaret etmiştir. Diğer yandan ABD Dışişleri Bakanlığı'nın hazırladığı gizli bir raporda ise Türkiye'nin NATO'ya tam giriş sağlamadan ODK'ya girmeyeceği, ODK'nın NATO'dan ayrı bir örgütlenme olduğu, ABD'nin asker vermeyeceği ama kurmay düzeyinde katılım sağlayabileceği belirtilmiştir. ABD'nin bu görüşleri İngiltere ile yapılan görüşmede soğuk bir hava yaratmıştır. İngiliz tarafı sömürgeci amaçlarının olmadığını, diğer üç devletin de asker yollayarak Mısır'ın direncinin kırılabileceğini dile getirmiştir. Komutanlığın başına bir İngiliz komutan getirilmelidir ve bu teşkilat NATO ile irtibatlı olmalıdır. ABD tarafı ise asker gönderme ve NATO ile irtibat konularına karşıdır. Görüşmede ayrıca 1952 Mart ayında Lizbon'da konuyla ilgili İngiltere-ABD görüşmesi planlanmıştır. 28 Ocak 1952 tarihinde Rusya 4 devlete yeni bir nota vermiştir. Notada ODK projesi; Orta Doğu'yu mütecaviz NATO paktına sokmak amaçlı bir yapı olarak gösterilmiştir. Girişim, Rusya'ya karşı tecavüz olarak tanımlanmıştır. Bu notaya dört devlet de cevap vermemiştir.

İngiltere, ABD'deki görüşmelerden sonra daha da istekli davranmış ve 31 Ocak 1952 tarihinde ABD'ye iki muhtıra

vermiştir. Birinci muhtıradan ODK'nın ciddiyetinin anlaşılması için en kısa zamanda hayata geçirilmesi istenmekte, Londra'da bir kuruluş toplantısı talep edilmekteydi. Türkiye ise bu toplantıdan ancak Lizbon'da yapılacak İngiltere-ABD görüşmelerinden sonra haberdar edilecekti. ABD bu teklife itiraz etmiş, Türkiye'nin haberdar edilmesi Lizbon öncesine alınmıştır. İkinci muhtıradan ise Mısır ODK'ya katılmazsa karargâh Kıbrıs'ta kurulacak, ilk etapta askeri kuvveti olmayacak, yalnızca danışma-eğitim-planlama konularıyla ilgilenilecekti. 1952 Şubat ayı itibarıyla İngiltere-ABD arasındaki ODK görüşmeleri Türkiye üzerine yoğunlaşmıştır. ABD, üç devlet tarafından hazırlanan kararlara Türkiye'nin sadece imzacı olarak katılmasının olumlu karşılanmayacağını savunmuştur. Diğer yandan İngiltere, Mısır olmasa da ODK'nın kurulmasını istemiştir. ABD ise hem Mısır hem de bölge ülkelerinin katılmasında ısrarcıdır. Amerika'ya göre askeri anlamda en aktif rol üstlenecek devlet Türkiye'dir. Bölgede bir sorun çıktığında ne İngiltere ne ABD asker gönderecek durumdadır.

Yaşanan gelişmeler olumlu olmadığından dolayı Lizbon toplantısı gerçekleşmemiştir. Çünkü ABD, İngiltere ile Mısır'ın anlaşmaya varmasını istemektedir. 1952 Nisan ayında ise İngiltere yeni bir teklif olarak Arap coğrafyasında Mısır'dan sonra ikinci güçlü devlet olan Irak'ın ODK'ya alınmasını gündeme getirmiştir. Böylece Irak-Türkiye, savunmanın kuzey kalesini oluşturacaklardır. Mısır ise merkez karargâh olmaya devam edecektir. ABD, diğer Arap devletlerinin dışarıda bırakılmasının tepki doğuracağını belirterek teklifi reddetmiştir. Zaten Irak yönetiminin de İngiltere ve Türkiye'nin yer aldığı böyle bir oluşuma girme düşüncesi yoktur. ABD, ODK'nın ilk katılımcıları olarak Amerika, İngiltere, Fransa, Türkiye, Avustralya, Yeni Zelânda ve Güney Afrika'yı düşünmektedir. Kuruluşun ardından Irak ve Mısır'ın da olduğu tüm Arap ülkeleri birliğe dâhil edilecektir.

1952 yılı Haziran ayında ODK'nın askeri bir komutanlık olmaktan çıkarılarak planlama ve savunma örgütü haline getirilmesine karar verilmiştir. 18 Haziran günü İngiltere tarafından ABD'ye verilen bir muhtıradan MEC yerine MEDO kısaltması kullanılmıştır. Bu kısaltma Orta Doğu Savunma Organizasyonu(ODSO)-(Middle East Defense Organization) anlamına gelmektedir. ABD'nin de bu ismi kabulüyle teşkilat, askeri komutanlıktan daha geniş ve siyasal bir anlam taşımaya başlamıştır. ODSO'nun merkezi olarak ise Kıbrıs düşünülmüştür. Tüm Arap ülkeleri oluşuma girmeseler bile Arap Birliği içinde bir bölünme yaratılması amaçlanmıştır. Mısır, bu plana da katılmak istememiştir. Bu direnme sonrasında ABD, Mısır merkezli bir oluşumdan vazgeçmek zorunda kalmıştır. Türkiye yeni projeye de sıcak bakmıştır. 1952 Ekim ayında İngiltere bulunan Menderes, bu girişimin Türkiye'nin faydasına olduğunu açıklamıştır. Arap devletlerinin katılımının da mutlaka sağlanması gerektiğini eklemiştir. Köprülü ise 21 Kasım 1953 tarihinde İngiltere'de basın açıklamasında bulunarak ODSO projesini desteklemeye devam ettiklerini ve Komünizm tehlikesi sürdükçe hür devletlerin bu tehlike karşısında birleşmek zorunda olduğunu belirtmiştir.

1953 yılı Ocak ayında ABD başkanı olan Dwight D. Eisenhower tarafından hem ODK hem de ODSO projelerinin başarısızlığı kabullenilmiş, yeni bir yöntemle bölgedeki güvenlik boşluğunun doldurulması düşünülmeye başlanmıştır. ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, 2 Haziran'da yapmış olduğu açıklamada: ODK konusunun şimdilik gündemlerinde olmadığını, ileriki zamanlarda düşünülebileceğini ve Orta Doğu ülkelerinin komünizmi değil Siyonizm'i tehlike olarak gördüğünü belirtmiştir. İngiltere'de yayınlanan Manchester Guardian gazetesi ise 3 Haziran 1953 tarihli sayısında: Mısır ve Orta Doğu devletleri olmadan kurulacak bir savunma sisteminin manasız olduğunu, Arap devletlerinin İsrail ile ortak bir yapıya katılamayacaklarını, Orta Doğu devletlerinin kendi içlerinde bir savunma paktı oluşturmadıkça diğer hiçbir paktın anlam ifade etmediğini belirtmiştir. Orta Doğu projelerinin başarısızlığının kabul edilmesinin ardından ABD artık Türkiye önderliğinde bir pakt kurulması sürecini desteklemeye yönelmiştir. Bu yönelim de Bağdat Paktı'nın kuruluş sürecini başlatmıştır. 24 Şubat 1955 tarihinde Türkiye-Irak anlaşmasıyla paktın temelleri

atılmıştır.

Nihayetinde; Arap-İsrail savaşları ve milyonluk muhacir sorunu, İsrail'in Batı tarafından desteklenmesi, yeni kurulmuş olan bölge devletlerinin endişeleri, Sudan ve Süveyş meseleleri, şiddetle devam eden komünist propagandaları, Türkiye ve müttefiklerinin hazırlıksız girişimleri, bölgede İngiltere'ye dönük endişelerin devam etmesi, tekliflerin bölgeyle ilgisi olmayan devletler tarafından yapılması, Arapların lideri durumundaki Mısır'ın teklifleri kabul etmemesinin bölge devletleri üzerindeki etkisi, İngiltere ile Fransa arasında Suriye'de yaşanan anlaşmazlık, Fransa'nın İngiltere'nin bölge hâkimiyetini kazanacağı çekincesi gibi nedenlerle ODK ve ODS planı hayata geçirilememiştir.

Sabit DOKUYAN

KAYNAKÇA

Akşam, 5 Şubat 1948, 18 Temmuz 1951, 31 Temmuz 1951, 3 Ağustos 1951, 21 Eylül 1951, 16 Ekim 1951, 26 Ekim 1951, 23 Aralık 1951.

AKŞİN, Abdülhâhat, **Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişmeleri, Ortadoğu Meseleleri**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1959.

ARMAOĞLU, Fahir, "Amerikan Belgeleri ile Orta Doğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paktına (1951-1955)", **Bellekten**, Cilt 59, sayı 224, s. 189-236.

ATAÖV, Türkkaya, **Amerika, NATO ve Türkiye**, Aydınlık Yayınevi, Ankara 1969.

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-1-0-0/103-645-6.

ÇELİK, Edip, **100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1969.

DOKUYAN, Sabit, **1945-1950 Yılları Arasında Türkiye**, Cilt 2, IQ Yayıncılık, İstanbul 2013.

GÖNLÜBOL, Mehmet, ÜLMAN, Haluk, **Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1973)**, Sevinç Matbaası, Ankara 1974.

HALE, William, **Türk Dış Politikası(1774-2000)**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer E., **Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikaları (1945-1970)**, Sevinç Matbaası, Ankara 1972.

McGHEE, George, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1992.

MERTEK, Sefa, "1945-1957 Orta Doğu Sorunları Ekseninde Türk Dış Politikası ve 1957 Suriye Buhranı", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 10, S. 48, 2017, s. 207-220.

Milliyet, 30 Ocak 1952, 19 Ekim 1952, 3 Haziran 1953, 22 Kasım 1953.

ORKUNT, Sezai, **Türkiye-ABD İlişkileri**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1978.

SEVER, Ayşegül, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu (1945-1958)**, Boyut Kitapları, İstanbul 1997.

ŞÜKÜROĞLU, Veysel Karani, **1945-1960 Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri ve Ortadoğu'ya Yansımaları**, Ufuk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

TBMMTD, 20 Temmuz 195, 24 Şubat 1951, 19 Aralık 1951, 7 Ocak 1952, 23 Şubat 1953.

Ulus, 9 Haziran 1946, 19 Ocak 1948, 27 Ocak 1948, 13 Şubat 1948, 24 Temmuz 1948, 7 Ekim 1948, 2 Aralık 1949, 28 Temmuz 1951, 4 Ağustos 1951, 10 Ağustos 1951, 22 Eylül 1951, 10 Ekim 1951, 15 Ekim 1951, 17 Ekim 1951, 18 Ekim 1951, 21 Ekim 1951, 25 Ekim 1951, 26 Ekim 1951, 7 Kasım 1951, 11 Kasım 1951, 18 Kasım 1951, 25 Kasım 1951, 29 Kasım 1951, 30 Kasım 1951, 20 Aralık 1951, 21 Aralık 1951.

UTAŞ, Bahri, **Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-ABD İlişkileri**, Bursa Teknik Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2018.

YEŞİLBURSA, "Behçet Kemal, Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası(1950-1960)", **History Studies**, Cilt 2, Özel Sayı, 2010, s. 67-98.

YILMAZ, Hasan, "Adnan Menderes Dönemi Türkiye Ortadoğu İlişkileri", **Birey ve Toplum**, Cilt 6, Sayı 12, 2016, s. 203-232.

21/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/orta-dogu-komutanligi-projesi/?pdf=5749> adresinden erişilmiştir